*Tarih Okulu Dergisi (TOD)*
*Haziran 2015*
*Yıl 8, Sayı XXII, ss. 251-268.*

*Journal of History School (JOHS)*
*June 2015*
*Year 8, Issue XXII, pp. 251-268.*

DOI No: http://dx.doi.org/10.14225/Joh726

# VİLAYAT-I SELÂSE MÜFETTİŞLİK FAALİYETLERİNİN TERCÜMAN GAZETESİNE YANSIMASI

**Meltem Begüm SAATÇI ATA***

**Özet**

20. yüzyıl başında Osmanlı Devletinin Avrupa siyaseti karşısında var olmak için uyguladığı yöntemler arasında bulunan ıslahatlar Hüseyin Hilmi Paşa'nın Genel Müfettiş olarak Vilayat-ı Selâse'de görevli olduğu dönemde (1902-1908) yoğunluk kazanmıştır. İsmail Bey Gaspıralı yönetimindeki *Tercüman* gazetesinde bu gelişmelere önemli oranda yer verilmiştir.

Bu çalışmada amaç Hüseyin Hilmi Paşa'nın genel müfettişliği döneminde yapılmış ıslahatların *Tercüman* gazetesinde nasıl değerlendirildiğini ortaya koymaktır. Doküman analizi yöntemi kullanılarak yapılan araştırmada ana kaynak 1883-1918 yılları arasında Bahçesaray'da yayınlanan *Tercüman* gazetesinde çıkan yazıların derlendiği Sabri Arıkan'a ait *Kendi Kaleminden İsmail Bey Gaspıralı'nın İdealleri, İşleri, Tavsiyeleri ve Haberleri* adlı eserdir. Bunun dışında Fikret Adanır'a ait *Makedonya Sorunu Oluşumu ve 1908'e Kadar Gelişimi* ve Gül Tokay'a ait *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908*) adlı eserler bu dönemde Makedonya ıslahatları ile ilgili gelişmeleri ortaya koyan önemli çalışmalardır. Ayrıca ele alınan olaylara dair bilgiler ilgili arşiv belgeleri kullanılarak desteklendi.

Araştırma sonunda Makedonya'daki ıslahatlar konusunda Osmanlı dışından bir bakış açısıyla *Tercüman* gazetesinin, Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu durumu Osmanlı yönetiminin yanlışlarını da ortaya koyarak değerlendirebildiği sonucuna ulaşıldı.

**Anahtar Kelimeler:** *İsmail Bey Gaspıralı, Hüseyin Hilmi Paşa, Tercüman gazetesi, Makedonya, Islahat*

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi OÖSAE

Meltem Begüm Saatçı Ata

# The Reflections of the Activities of the General Inspectorate of Vılayat-ı Selâse to the Newspaper Tercüman

**Abstract**

At the beginning of the 20th century, the reform was among the methods applied by the Ottoman State to continue to exist against the European politics. These reforms gained intensity during the period of the General Inspectorate of Hüseyin Hilmi Paşa in the Vilayat-ı Selâse (the Three Vilayets) (1902-1908). These developments were published a lot in the newspaper Tercüman under the management of İsmail Bey Gasprinskiy.

In this study, it is aimed to demonstrate how these reforms were evaluated in the newspaper Tercüman. The main source in this study done by the document analysis method is the book written by Sabri Arıkan editing the articles written in the newspaper Tercüman published in Bahçesaray between 1883 and 1918 called *İsmail Bey Gasprinskiy's Ideals, Works and News From His Writings*. Apart from this work, *The Macedonian Question, Formation and Evolution Until 1908* by Fikret Adanır and *The Macedonian Question The Origins of the Young Turk Revolution (1903-1908)* by Gül Tokay are two important works demonstrating the developments dealing with the Macedonian reforms in this period. And also the developments researched in this study are supported by the Ottoman archival documents.

At the end of this study, it is resulted that the newspaper Tercüman as a perspective from outside the Ottoman State was able to evaluate the situation of the Ottoman State about the Macedonian reforms even criticizing the wrong management of the Ottoman State.

**Key Word:** *İsmail Bey Gasprinskiy, Hüseyin Hilmi Paşa, the newspaper Tercüman, Macedonia, the Reforms*

## Giriş

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı yönetiminin elinde kalan Balkan topraklarının kalbini oluşturan Makedonya bölgesinde, idari adıyla Vilayat-ı Selâse'de yaşananlar, Avrupalı devletlerin Osmanlı idaresine müdahil olduğu konuların merkezini oluşturmuştur. Berlin Antlaşması ile oluşturulan yeni denge Osmanlı Balkanlarında başlayacak olan çatışmaları ve Osmanlı egemenliğini giderek zayıflatacak olan bölgedeki Avrupa reform hareketi (1903-1908) dönemini[1] hızlandırmıştır. 1878'den 1912'ye kadar değişen niteliklerle Avrupa müdahalesinin devam ettiği Vilayat-ı Selâse reformları üç farklı döneme ayrılır. 1878-1903 arasında yani Berlin Antlaşmasından, Eylül

[1] Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu Oluşumu ve 1908'e Kadar Gelişimi*, (İstanbul, 1996), s. 3.

1902'de Cuma-i Bala (Yukarı Cuma, bugünkü Blagoevgrad) ve ardından Ağustos 1903'te İlinden ayaklanmasına kadar olan dönemde Avrupa müdahalesi tavsiye niteliğinde kalmıştır. 1903 ile 1908 arasındaki ikinci evresinde yöntem ve yoğunluğu artarak denetim şeklini alan bu müdahaleler Hüseyin Hilmi Paşa'nın genel müfettişlik dönemine denk gelmektedir[2]. Üçüncü dönem ise sonucu Osmanlı için toprak kayıplarına varan 1908-1912 yılları arasını kapsamaktadır. Daha Berlin Antlaşmasında İngiltere'nin desteğiyle Makedonya'nın Osmanlı'ya iadesi karşılığında Bâb-ı âli, Rumeli'de yaşanan sorunları çözme konusunda özellikle Antlaşmanın 23. maddesi[3] ile bölgede yeni bir düzenleme yapacağı taahhüdünde bulunarak yabancı müdahalesine razı olmuştur[4]. Bu müdahalenin yöntemi olan ıslahatlar ile yapılan, Osmanlı askeri, mali, adli, idari kurumlarının yeniden düzenlenmesiyle beraber, Osmanlı egemenliğinin giderek azalması ve sonunda yok olması olmuştur. Bu dönemde Avrupa devletlerinin desteğinin de artmasıyla Balkan milliyetçilerinin Bâb-ı âli'den muhtariyete varan istekleri olmuştur[5]. Müslüman Arnavutların da dahil olduğu bu türden istekler konusundaki gidişatı kendi lehine çevirmek isteyen Sultan II. Abdülhamid, bölgede yapılacak olan ıslahatların kendi denetiminde devam etmesi için bir program hazırlatmıştır. Bu dönemde Osmanlı yönetimi, Vilayat-ı Selâse'de yoğunlaşan ve Avrupalı devletlerin Osmanlı yönetimi üzerindeki baskısının artmasına neden olan olayları ve özellikle Bulgar ayaklanmasını[6] engelleyebilmek için bölgedeki silahlı gücünü arttırmakla işe başlamış ve bunun sonunda 29 Kasım 1902'de *Rumeli Vilayeti Hakkında Talimat* yayınlanmıştır. Bu program ile gelen en önemli yenilik Rumeli Umumi Müfettişliği'nin kurulması olmuştur. Böylece Aralık 1902'de Hüseyin Hilmi Paşa'nın Genel Müfettiş olarak atanmasıyla bölgede yeni bir dönem başlamıştır. Avrupalı devletlerin baskısı nedeniyle sınırlanan yetkilerine hatta Sarayın yersiz müdahalelerine rağmen Hüseyin Hilmi Paşa'nın büyük devletler, Sultan ve

[2] Kaya Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)", *Bilig*, Bahar 2014, Sayı 69, s. 9. (Assen Ivanov Krainikowsky, *La Question de Macédoine et la Diplomatie Européenne*, Librairie Marcel Riviére&cie, Paris, 1938, s. ıv'dan aktaran)

[3] Adanır, a.g.e, s. 95.

[4] Yahya Kemal Taştan, "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri", *Balkanlar El Kitabı*, (1. Cilt) (2. Baskı) (derleyen Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay), (Ankara, 2013), s. 424.

[5] Güler Yarcı, "Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913)", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Ocak 2013, Cilt: 4 Sayı:1, s. 80.

[6] Mehmet Perinçek, Arda Odabaşı, *Stambulskie Novosti'de Jön Türk Devrimi Türkiye'de Çıkan İlk Rusça Gazete*, (İstanbul, 2013), s. 215.

bölgede güçlenmekte olan Jön Türkler karşısında uyguladığı dengeli politika[7] sonucu genel müfettişlik görevinde askeri, mali, adli ve idari konulardaki başarısı[8] Avrupa basınında olduğu gibi *Tercüman* gazetesinde de yer almıştır[9]. Ancak bir nevi idari muhtariyet anlamına gelen bu yöntem[10] ile bölge denetimini Osmanlı yönetimine bırakmak istemeyen Avrupalı devletler bu program yerine Avusturya ve Rusya tarafından hazırlanan önce Viyana Islahat Programını (21 Şubat 1903) ardından Mürzsteg Programını (2 Ekim 1903) [11] Bâb-ı âli'ye dayatarak bölge yönetimindeki etkilerini arttırmışlardır. Bu etkilerle beraber Vilayat-ı Selâse'de Hüseyin Hilmi Paşa'nın görevi döneminde 1908'e kadar Avrupalı devletlerin yönlendirmesiyle askeri, mali, adli ve idari konularda ıslahatlar yapılmıştır.

İsmail Bey Gaspıralı (1851-1914), Rusya Müslümanları arasında basın-yayın yoluyla gerek yaşadığı coğrafyada gerekse tüm Müslüman dünyasında yaşanan sosyal-ekonomik-siyasi geri kalmışlığa çözüm üretme girişiminde bulunan aydınlardan birisidir. Onun yönetimindeki *Tercüman* gazetesinde Makedonya'da Hüseyin Hilmi Paşa'nın genel müfettişliği döneminde yaşanan gelişmeler ve ıslahatlar hakkında içinde bulunulan durumu değerlendirebilecek yoğunlukta haber çıkmıştır. Bu haberler özellikle adı geçen kitaptaki *Makedonya Olaylarının Tarihteki İçyüzü* başlıklı bölümde toplanmıştır.

**Askeri Islahatlar**

2 Ekim 1903 tarihli Mürzsteg Programında Makedonya bölgesinde askeri güç dengesi, Osmanlı hizmetine girecek olan bir Avrupalı general ile Avrupa devletlerinin lehine çevrilmeye çalışılmıştır[12]. Her ne kadar Mürzsteg programını hazırlayan devletler bu durumun Osmanlı İmparatorluğunun bağımsızlığına zarar vermeyeceğini iddia etseler de bu, Makedonya'da askeri hâkimiyetin Avrupalı askeri yetkililer arasında paylaşılacağının bir göstergesiydi[13]. 9 maddelik Mürzsteg Programında Osmanlı Devletinden

[7] Abdullah Özdağ, "Son Sadrazamlardan Hüseyin Hilmi Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1855-1923)" *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar 2014, Sayı 41, s. 153.
[8] Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Osmanlı Yönetimi*, (Ankara, 1999), s. 158-160.
[9] Özdağ, agm, s. 152.
[10] Mahir Aydın, "Hüseyin Hilmi Paşa (1855-1923)", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.18, 1998, s. 550.
[11] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, C.8, (6. baskı) (Ankara, 2007), s. 157-159.
[12] Gül Tokay, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, (İstanbul, 1995), s. 47.
[13] Tokay, age, s. 124.

istenenler arasında Jandarma Tensikatının Osmanlı hizmetine girecek bir İtalyan generale bırakılması, daha önce Osmanlı hizmetine alınmış Belçika ve İsveçli iki zabitin İtalyan generalin yanında çalışması ve gerek görülürse yeni ecnebi zabit ve erbaşın davet edilmesi bulunuyordu (madde 2). Ayrıca ilave/rediflerin ve bunlardan öncelikli olarak Arnavut ilave/rediflerin terhisi ve güvenliğin sağlanmasında başıbozuklardan yararlanılmaması istenmekteydi (madde 9)[14]. Üstelik Rumeli vilayetleri Mürzsteg Programı ile beş Avrupa devleti arasında askeri yetki alanlarına ayrılarak dolaylı yoldan paylaşılmıştı. Rusya Selanik, İngiltere Drama, Fransa Serez, Avusturya-Macaristan Kosova ve İtalya Manastır'da jandarma yetki alanı oluşturmuşlar ve hepsinin başına İtalyan General de Giorgis getirilmişti[15].

Mürzsteg döneminde Osmanlı yönetiminin Makedonya'da varlığını devam ettirmek için uyguladığı politikalar konusunda *Tercüman*'daki haberler ıslahat hareketleriyle eşzamanlı olarak yoğunlaşmıştır. Gazete aynı zamanda iletişim halinde olduğu farklı yayın organlarının konuyla ilgili haberlerini de aktarmıştır. Örneğin Mısır'da yayınlanan Jön Türk taraftarı *Türk* gazetesinde Rumeli'de yaşananlar ve ıslahat konusunda çıkan haberlere dayanılarak *Tercüman*'da yayınlanan yazıda, Makedonya konusunda Avrupalı devletlerin uyguladığı politikalar Girit'te uygulanan politikalara benzetilmekte ve sonucunun da benzer olacağı görüşü savunulmaktadır[16]. Islahat ve muhtariyet uygulamaları, Girit'te uygulanan politikanın önemli aşamalarıydı[17]. Aynı yazıda bazı Osmanlı yetkililerinin Makedonya sorununda çözümü Avrupa müdahalesinde, Avrupa'nın ise muhtariyette gördüğü belirtilmekte[18] ancak Avrupa'nın bu konudaki tutumu samimi bulunmamaktaydı. Habere göre Avrupa'nın niyeti iyi olsa idi hem bölgeye İsviçre, Belçika gibi tarafsız müfettişler ataması hem de ıslahatın sadece Selanik, Kosova, Manastır değil, Edirne, Yanya, İşkodra hatta Anadolu, Arabistan ve Trablusgarp'ı da kapsaması gerektiği ifade edilmiştir**.** Bu nedenle dün Girit'in başına gelenlerin bugün

[14] Yarcı, agm, s. 96.
[15] Yarcı, agm, s. 104.
[16] Sabri Arıkan, *Kendi Kaleminden İsmail Bey Gaspıralı'nın İdealleri, İşleri, Tavsiyeleri ve Haberleri*, (İstanbul, 2006) C.2, s.36, (*Tercüman*, 8 Ekim 1904, 22. yıl, nu 81)
[17] Ayşe Nükhet Adıyeke, "Şark Meselesi'nin Bir Aynası: Girit", *Fethinden Kaybına Girit* (derleyen Ömer Kul), (İstanbul, 2007), s. 245.
[18] Arıkan, age, C.2, s.38, (*Tercüman*, 8 Ekim 1904, 22. yıl, nu 81).

Rumeli'nin de başına geleceği ve devam ederse Anadolu'nun da başına geleceği öngörüsü ortaya konulmuştur[19].

Tercüman haberlerinde Sultan II. Abdülhamid döneminde Makedonya olaylarında uygulanan politikaya dair eleştiri noktalarından birisi yöntem konusunda olmuştur. Bu dönemde özellikle ordu subayları arasında sorunun çözümünü askeri yöntemde görenler bulunmaktaydı[20]. Ancak Sultan II. Abdülhamid döneminde Balkan politikasının özünü oluşturan denge politikası askeri yöntemi birinci çözüm yolu olarak kabul etmiyordu[21]. Bu, Sultan II. Abdülhamid'in politikasının genel çizgisini oluşturuyordu. Gazetede aktarılan örnekler de bunu ortaya koymuştur. Goltz Paşa'nın *Die Woche* dergisinde yayınlanan Balkan Meselesi başlıklı yazısına değinilerek aktarılan haber bu politikayı ortaya koymak için kullanılmıştır. Haberde 1885'te Şarki Rumeli'nin Osmanlı'dan kopuşunda Goltz Paşa'nın tarihi meselelerde savaştan kaçınmanın çare olmadığını belirtmiş olmasına karşın, Osmanlı yönetiminin bu yolu tercih etmemesinin Osmanlı için bir kayıp olduğunu savunmuş[22] olmasını aktarmış ve 1904'te de Osmanlı yönetiminin aynı politikayı devam ettirmesine değinilmiştir**.**

Avrupalı devletlerin çözümü Makedonya'ya muhtariyet vermekte görmesi gazete haberlerinde de ifade edildiği gibi Avrupalı devletlerin genel olarak Doğu Sorununda uyguladıkları politikanın bir parçasıdır: Osmanlı Devletinin sahip olduğu toprakları aralarında paylaşmak[23]**.** Bunlar karşısında Gaspıralı'nın en önemli çözüm önerisi ıslahatların Osmanlı yönetiminin kendisi tarafından yapılması olmuştur[24]**.** Görünüşte bu zaten böyleydi. Ancak örneğin 29 Kasım 1902 tarihli Rumeli Vilayeti Hakkında Talimat, aslında Eylül 1902 tarihli Cuma-i Bala ayaklanması sonrası Makedonya olaylarında daha belirleyici ve etkin rol almak isteyen Avrupalı devletlerin (özellikle Rusya ve İngiltere'nin) müdahalesine engel olmak için hazırlanmıştı. Osmanlı yönetiminin amacı bölgede asayişi sağlamak olsa da bunu ıslahatlar aracılığı ile yapması öncelikle Avrupalı devletlerin önünü kesmek içindi. Makedonya ile ilgili ıslahat

[19] Arıkan, age, C.2, s.37-38, (*Tercüman*, 8 Ekim 1904, 22. yıl, nu 81).
[20] *Yeni Asır'ın Selanik Yılları "Evlâd-ı Fatihan Diyârları" 1895-1924*, (İzmir, 1986), s. 201.
[21] Selim Deringil, "II.Abdülhamid'in Dış Politikası", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1985), C. 2, s. 306.
[22] Arıkan, age, C.1, s. 275-277, (*Tercüman*, 27 Haziran 1908, 26. yıl, sayı 47).
[23] Arıkan, age, C.1, s. 81, (*Tercüman*, 28 Ağustos 1906, 24. yıl, sayı 96) ve C.1, s. 271, (*Tercüman*,? Mart 1908, 26. yıl, sayı 17).
[24] Arıkan, age, C.2, s.38, (*Tercüman*, 8 Ekim 1904, 22. yıl, nu 81).

amaçlarından söz edilirken Gaspıralı, Genç Türkleri de eleştirmiştir. "Yeter artık, Avrupa'da dolanmak ile Anadolu ıslah edilemez[25]." diyerek sorunun çözümünün dışarıda bulunamayacağı görüşünü ortaya koymuştur.

Gaspıralı'nın ıslahatların Osmanlı yönetiminin kendisi tarafından yapılması konusunda Sultan II. Abdülhamid ile ortak düşünce noktası taşıyan görüşü aslında Aralık 1902'de Hüseyin Hilmi Paşa'nın genel müfettiş olarak atandığı Rumeli Islahat Programı ile gerçekleştirilmek istenmişti. Ancak kısa süre içinde Avrupalı devletler bu programda denetimlerini arttırabilmek için yetkilere ortak olacakları Mürzsteg programını Bâb-ı âli'ye bir nota niteliğinde sunmuşlardır. Her ne kadar Sultan II. Abdülhamid Mürzsteg Programı ile istenenlerin zaten Vilayat-ı Selâse'de uygulanmakta olduğunu söylese de Avrupalı devletler Osmanlı Devletinin bölge hâkimiyetini zayıflatacak olan bu programı kabul ettirmişlerdi[26]. Bu örnek durumda da görüldüğü üzere Rumeli'de yaşanan gelişmelerde Rumların, Bulgarların, Sırpların sözü duyulduğu halde gazetelerde Türklerin sesinin, sözünün duyulmadığını ve bu olaylarda kabahatli görülenin Türkler olduğunu söyleyen *Tercüman* gazetesi[27] bir bakıma Osmanlı yönetiminin çabalarına rağmen Rumeli'deki gelişmelerde Avrupalı devletler karşısındaki güçsüzlüğünü ifade etmiştir. *Berliner Tagesblatt* gazetesinden aktarılan haberde ise Osmanlı'nın Mürzsteg sonrası Rumeli'de istediği rahatlığa yine ulaşamamasına değinilmiştir. Rusya ve Avusturya'nın bu programı yeterli görmeyip daha fazla ayrıcalık istemesi; İngiltere'nin Yemen taraflarında Osmanlı ile anlaşmak için Osmanlı tarafını tutması; Almanya'nın ise bu program dâhilinde Osmanlı'nın elde ettiklerini yeterli görmesi[28] Osmanlı idaresinin kendi toprakları üzerindeki yetkisizliğini ortaya koymaktadır.

24 Temmuz 1907 tarihli gazete haberinde Türkiye hükümetinin Makedonya'daki eşkıya çetelerini ortadan kaldırmak amacıyla altı tabur askeri silah altına almasından söz edilerek Osmanlı idaresinin konu hakkındaki çabası ortaya konulmaktadır. Ancak Sultan tarafından onaylanan Polis Nizamnamesi ile Belçikalı bir zabitin görevlendirilmiş olması[29] Gaspıralı'nın bölge

[25] Arıkan, age, C. 1, s. 113, (*Tercüman*, 29 Aralık 1906, 24. yıl, sayı 146).
[26] Yarcı, agm, s. 96-97, Mustafa Alkan, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umumi Müfettişliği (1902-1908)", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, Sayı 1, Beşeri Bilimler Sayısı, s. 250-251.
[27] Arıkan, age, C.2, s.36, (*Tercüman*, 8 Ekim 1904, 22. yıl, nu 81) ve C.1, s. 274 (*Tercüman*, 29 Nisan 1908, 26. yıl, sayı 32).
[28] Arıkan, age, C. 2, s. 47, (*Tercüman*, 11 Ocak 1905).
[29] Arıkan, age, C.1, s. 175, (*Tercüman*, 24 Ağustos 1907, 25. yıl, sayı 54).

denetiminde Osmanlı yönetiminin etkin ve hâkim unsur olmadığı eleştirisini haklı çıkarmaktadır. Makedonya'da iş başında olan güçlü generaller ve memurlar, genç malumatlı adamların serbest bırakılırlarsa, emniyeti mükemmelen muhafaza edebilecekleri[30] haberi de Osmanlı yönetimine karşı eleştirel bakış açısını ortaya koymaktadır. Bu durumun örneğini daha 18 Mart 1905 tarihli haberde görmek mümkündü. Bâb-ı âli'nin Selanik vilayetindeki Türk askerlerinin hareketini Avrupalı devletlere açıklama gereği duyması, aksi durumlar yaşandığında sorun olması, örneğin Drama'da meydana gelen eşkıyalık olayları konusunda yabancı zabitlere özellikle İngiliz zabitlere bilgi verilmediği gerekçesiyle durumun Selanik vilayetine kadar bildirilmiş olması[31], Bulgar çete faaliyetlerinin Avrupalı devletler tarafından bilinmesine rağmen Osmanlı yönetiminin Avrupalı devletlere açıklama yapmak, daha doğrusu hesap vermek zorunda hissetmesi[32] olarak değerlendirilmektedir.

**Mali Islahatlar**

Dokuz maddelik Mürzsteg Programının genel olarak Osmanlı hükümetinin Makedonya'daki egemenlik haklarını zayıflatmasına ve bu nedenle 3 Kasım 1903'te Programı kabul etmek istemediğini bildirmesine ve bu tür girişimleri engelleme çabalarına[33] rağmen Bâb-ı âli'nin Büyük devletlerin baskısı karşısında bunu kabul etmek zorunda kalması[34] 1905'te Avrupa mali kontrolünü kolaylaştırmıştır. Makedonya ıslahatları arasında yer alan mali konular hakkında Gaspıralı'nın görüşü genel olarak Osmanlı yönetiminin bu ıslahatları kabul etmemek için direndiği yolundadır. 5 Temmuz 1905 tarihli haberde altı Avrupa devletinin Makedonya'nın mali idaresi için dışarıdan bir teftiş heyeti görevlendirmek istediği bildirilmektedir. Bâb-ı âli'nin ise bunu Mürzsteg Programına aykırı ve Osmanlı bağımsızlığını zedeleyici olduğu için kabul etmediğini, üstelik mevcut ıslahat programının uygulanıyor olması nedeniyle böyle bir teftiş heyetine gerek olmadığını düşündüğü bildirilmektedir[35]. Gazeteye göre hükümetin bu ret cevabının Osmanlı halkının

[30] Arıkan, age, C.1, s. 276, (*Tercüman*, 27 Haziran 1908, 26. yıl, sayı 47).
[31] BOA, TFR.I.A, 07 R 1323, Dosya no:24, Gömlek no:2394.
[32] Arıkan, age, C.2, s.54, (*Tercüman*, 18 Mart 1905).
[33] BOA, İ.HR., 18 Ra 1323, Dosya no: 396, Gömlek no: 1323.
[34] Kemal Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Mes'elesine Dâir", *Osmanlı Araştırmaları IX*, (der. Halil İnalcık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry), (İstanbul, 1989), s. 97-98.
[35] Arıkan, age, C. 2, s. 82, (*Tercüman*, 5 Temmuz 1905).

hoşuna gitmiş olması[36] ise durumu değiştirmeyecektir. Girit meselesinde Osmanlı donanmasının 5-6 devlete değil Yunana bile karşı koyacak gücünün olmaması ve Girit'in teslim edilmiş olması 1905'te Büyük devletlerin Mali Komisyon konusundaki ısrarlarının etkili olacağını ortaya koymuştur[37]. Zira her ne kadar "Lakin Rumeli öyle değildir. Bugün Rumeli ve Arnavutluk'ta 3-4 yüz bin asakir-i İslamiye pür-silah hazır duruyor… Avrupalılar bunu iyi bilmelidirler…[38]" dense de "Rusya ve Avusturya'nın İstanbul'a baskı yapmak üzere bir deniz nümayişi hazırlığı içinde olup Almanya hükümetini iknaya çalışmakta[39]" olmaları Bâb-ı âli'nin mali kontrolü kabulünü hızlandırmıştır. Ayrıca Viyana sefiri Mustafa Âsım Bey'in 6 Aralık 1905 tarihli telgrafında Avusturya Hariciye Nazırı ile görüşmesine dair belirttiği hususlar da bu kararın alınmasında etkili olmuştur. Böylece 1903 tarihli *Rumeli Vilâyatları Hakkında Talimatname*'ye ek olarak R*umeli Vilâyat-ı Selâse Umur-ı Maiyesine Dair Nizamname* kabul edilmiştir[40]. Ancak Gaspıralı'nın Osmanlı'nın mali kontrol konusundaki bu tutumunu akılcı bulmadığını aktarılan haberlerden anlamak mümkündür. *Novoye Vremya* gazetesinden aktarılan haberde Osmanlı'nın Avrupalı devletler arasındaki anlaşmazlıktan cesaretlenip Makedonya mali idaresine tahsis edilmek istenen müfettiş heyetine karşı çıktığı yorumu yapılmaktadır. Aynı yazıda Osmanlı'nın bu tutumunda akılcı davranmadığı ve bu tutumun sonuçlarının Osmanlı için daha zararlı olacağı iddia edilmektedir. Osmanlı yönetiminin Rumeli hatta İstanbul'da sonlandırılacağı, sadece Anadolu'da kalabileceği yorumuyla beraber Almanya ve İngiltere'nin de Osmanlı'ya yardımı olmayacağı iddia edilmektedir[41]**.** Bu iddianın dayanağını 17 Ekim 1905 tarihli haberde Bâb-ı âli'nin mali konudaki müfettiş heyetine razı olmaması karşılığında bir İngiliz siyaset adamının İzmir veya Selanik limanına savaş gemileri sevkini tavsiye etmesine bağlamaktadır[42]. Gaspıralı'ya göre ne İngiltere ne de Almanya Osmanlı hükümetinin Makedonya'daki hâkimiyeti konusunda Osmanlı lehine karar alma amacında değildi. Aksine, Makedonya bölgesinde kendi etkinliklerini arttıracak girişimlerde bulunuyorlardı. Bâb-ı âli'nin gümrük resimleri üzerine yüzde üç faiz daha ilave etmesine İngiltere'nin

[36] Arıkan, age, C. 2, s. 120, (*Tercüman*, 10 Şubat 1906, 24. yıl, sayı 12).
[37] Arıkan, age, C. 2, s.120, (*Tercüman*, 10 Şubat 1906, 24. yıl, sayı 12).
[38] Arıkan, age, C. 2, s. 121, (*Tercüman*, 10 Şubat 1906, 24. yıl, sayı 12).
[39] Beydilli, agm, s. 99.
[40] Yarcı, agm, s. 99.
[41] Arıkan, age, C. 2, s. 95, (*Tercüman*, 21 Kasım 1905).
[42] Arıkan, age, C. 2, s. 94, (*Tercüman*, 17 Ekim 1905).

itirazı ve bunu Londra'da bulunan Osmanlı elçisine bildirmesi[43] aynı şekilde Avrupa devletlerinin bu uygulamanın Mart ayına kadar ertelenmesi konusunda ısrarları[44] bu durumun açık örneklerindendir. Yani Makedonya bölgesinde Osmanlı hükümranlık hakları kabul edilmemektedir. Üstelik Osmanlı yönetiminin mali denetim konusundaki tutumu gelirini arttırmaya yetmemişti[45]. Aynı şekilde Almanya'nın Makedonya sorununda Bâb-ı âli'nin tarafını tutar görünse de Osmanlı yönetimine yardımcı olmaması gazete haberinde bu çerçevede değerlendirilmiş ve Türkler arasında başlamış olan Almanya'ya karşı hoşnutsuzluğun Makedonya konusunda umulan yardımın yapılmaması durumunda artacağı bildirilmiştir[46]. Haber, Rusya, Avusturya veya İngiltere'nin baskısı karşısında Alman İmparatorunun Alman bahriyesine masraf ettirmemek için Kiel'den gemi göndermemesini ve bunun, Almanya'nın Türkiye'yi ve İslamları koruduğu şeklinde yorumlanmasını eleştirmektedir. Üstelik Almanlara verilen Bağdat Demiryolu imtiyazı nedeniyle İngiltere ile sorun olacağı dile getirilmiştir[47]. Devam eden dönemde gazetede çıkan Abdülhamid'in başarılı denge politikası ve Mürzsteg planını bozması (Avusturya'ya Yeni Pazar demiryolu imtiyazı verecek)[48] haberi de ıslahatların uygulanması ile ilgili durumu yansıtan bir içeriğe sahiptir. 27 Ocak 1908 tarihinde açıklanan Sancak demiryolu projesi ile Avusturya-Macaristan'ın Balkanlarda askeri, ekonomik ve siyasi gücünü arttıracağı görüşünde olan İngiltere ve Fransa'ya karşı sadece Almanya'nın desteğini alabilen Avusturya-Macaristan[49] bu projeyle Mürzsteg protokolüne bağlı kalınacağı ve Balkanlarda istikrarın sağlanacağını iddia ediyordu[50]. Halbuki olaylar durumun böyle olmadığını göstermiştir. Osmanlı yönetiminin tutumundan bu durumun başarıdan ziyade oyalamaya dönük bir girişim olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Sultan II. Abdülhamid ıslahatların ilk yıllarında Avrupalı devletlerle sorun çıkmaması için çalışmış ve bunun için Mürzsteg Antlaşmasının hala geçici bir antlaşma niteliğinde olmasından yararlanmaya çalışmıştır[51]. Ancak bununla beraber Hüseyin Hilmi Paşa

[43] Arıkan, age, C. 2, s. 124, (*Tercüman*, 17 Şubat 1906, 24. yıl, sayı 15).
[44] BOA, TFR.I.A, 09 Ca 1324, Dosya no:30, Gömlek no:2986.
[45] Steven W. Sowards, *Austria's Policy of Macedonian Reforms*, (NewYork, 1989), s. 64.
[46] Arıkan, age, C.1, s. 197, (*Tercüman*, 09 Ekim 1907, 25. yıl, sayı 65).
[47] Arıkan, age, C.2, s.145, (*Tercüman*, 22 Mart 1906, 24. yıl, sayı 29).
[48] Arıkan, age, C. 1, s. 272, (*Tercüman*,? Mart 1908, 26 yıl, sayı 20).
[49] Tokay, age, s. 87.
[50] Mehmet Yılmazata, *Savaşa Giden Yol 1908 Bosna-Hersek'in İlhakı*, (İstanbul, 2013), s. 100-103.
[51] Tokay, age, s. 96.

döneminde Makedonya'da mali konularda bazı iyileşmeler görülse de bu konuda Bâb-ı Âli'nin istekleri tam olarak yerine gelmemiştir[52]. Bu gelişmelerin artarak devam ettiğine dair haberler gazetede yayınlanmaya devam etmiştir. Avrupalı elçilerin ecnebilerden mürekkep Maliye Komisyonunun Makedonya'da idari işlere de müdahil olması konusunda Bâb-ı âli'ye nota vermiş olmalarının[53] gazetede yayınlanması *Tercüman*'ın Osmanlı hâkimiyeti konusundaki hassasiyetini göstermektedir.

**Adli Islahatlar**

Adli konular bu dönemdeki ıslahatlar arasında daha az yer tutmaktadır. Hatta Avrupalı devletler arasındaki fikir ayrılıklarından yararlanan Jön Türklerin 1908 devrimiyle bu adli reformları hiçbir zaman yürürlüğe koymadığı ifade edilmektedir[54]. Bununla beraber Avrupa müdahalesinin bir aracı olarak Umumi Müfettişlik döneminde bu alanda da gelişmeler yaşanmıştır. 4 Aralık 1902 tarihli Rumeli Umumi Müfettişlik Talimatnamesi ile adli teşkilat konusunda da ıslahat yapma niyetini ortaya koyan Osmanlı idaresinin yaptıkları özellikle İngiltere, Rusya ve Avusturya tarafından yeterli bulunmamıştı[55]. 1905'te Mali Komisyon'un kurulmasından sonra Adli Komisyon'un kurulması da Osmanlı istekleri doğrultusunda gerçekleşmemiştir. Özellikle 1908'e kadar bu konuda Avusturya ile ortak hareket eden Rusya'nın[56] tutumları Sultan II. Abdülhamid'in bölgedeki adli sorunları belirlemek için 21 Temmuz 1907'de bir teftiş heyetini kurarak bölgeye göndermesine neden olmuştur. Ancak 13 Eylül 1907'de İstanbul'daki yabancı devlet elçilerine Vilayat-ı Selâse'de yapılacak bir müdahaleyi kabul etmeyeceklerini bildirmelerine rağmen ve bununla beraber Almanya'dan umulan desteğin alınamaması sonucunda 5 Ekim 1907'de adli ıslahatı içeren bir nizamname yayınlanmak zorunda kalınmıştır[57]. Bu gelişmeler askeri ve mali konulardan sonra adli kurumlarda da ıslahat aracılığıyla Avrupalı devletlerin Osmanlı işleyişini denetimleri altına alma amaçlarının belirtildiği

[52] Özdağ, agm, s. 152.
[53] Arıkan, age., C. 1, s. 142, (*Tercüman*, 19 Şubat 1907, 25. yıl, sayı 18).
[54] Tokay, age, s. 80.
[55] Yarcı, agm, s. 102.
[56] Fatmagül Demirel, "Vilayet-i Selase (Selanik, Manastır, Kosova) Adli Islahatı", *Balkanlarda İslam Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri* (Tiran, Arnavutluk, 4-7 Aralık 2003) Cilt 1 (derleyen Ali Çaksu, Halit Eren), (İstanbul, 2006), s. 476.
[57] Yarcı, agm, s. 103.

haberler *Tercüman* gazetesinde 1907 sonbaharında yayınlanmıştır[58]. Bâb-ı Âli Rumeli Vilayetleri Hakkında Talimat uygulamasında olduğu gibi yine Avrupa müdahalesini engellemek amacıyla kendi reform önerilerini sunmuş[59] olsa da Mürzsteg hamlesinde olduğu gibi bu öneriler Avrupalı devletlerin kabulünü görmemiştir. Bâb-ı Âli'nin hazırlanmış olan adli işlere dair nizamnameyi elçilere göndermiş olması; ancak elçilerin adli ıslahatlarda Avrupa komisyonunun gözetimini gerekli gördükleri yanıtını vermesi; Bâb-ı Âli'nin ise bu isteği kabul etmeyeceğini bildirmesi[60] Osmanlı Devletinin bölge hâkimiyeti konusundaki geleceğinin sorunlu olacağını göstermektedir.

Gazete haberlerinde Makedonya işlerine dair Avusturya-Macaristan ile Rusya hükümetlerinin beraberce neşrettikleri mektupta Makedonya'nın sahibinin Osmanlı olduğu ama Rum, Sırp ve Bulgar taraftarlarının Makedonya'yı kendi öz malı sandıkları, bu nedenle birbirini kırdıkları yazılsa da Avrupa devletlerinin polis idaresinden sonra adliye yani mahkeme işlerine de karışmak istemesi dile getirilmektedir[61]. Habere göre Rusya ve Avusturya hükümetleri, Makedonya'ya dair neşrettikleri beyannamelerinde, Atina, Belgrad ve Sofya hükümetlerinin el çekmelerini kati surette anlatmışlardı. Ancak haberde Rusya ve Avusturya'nın tutumunun nedeni eksik kalmıştır. Yapılan yorumda bu tutum sayesinde Rumeli'nin rahatlayacağının düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Çünkü hariçten yüz ve yardım olmazsa, Osmanlı idaresinin fesada meydan kaldırmayacağı[62] ifade edilmektedir. Bununla beraber Rusya veya Avusturya hükümetlerinin tutumlarının Rumeli'de yapılmak istenen ıslahatlarla dengenin İngiltere lehine değişmesinden endişelerinden dolayı olduğu açıklanmamaktadır. Tüm bunlarla beraber bu dönemde Avrupalıların Türk idaresinden ötürü yazıp çizdiklerinin pek dürüst olmadığının da ifade edilmiş[63] olması *Tercüman* gazetesinin olaylardaki nedenleri tam olarak ortaya koyamadığı değerlendirmesini yaptırtmaktadır.

[58] Arıkan, age, C.1, s. 176, (*Tercüman*, 2 Ekim 1907, 25. yıl, sayı 63) ve C. 1, s. 179, (*Tercüman*, 30 Kasım 1907, 25. yıl, sayı 78).
[59] Tokay, age, s. 103.
[60] Arıkan, age, C. 1, s. 175-176, (*Tercüman*, 21 Eylül 1907, 25. yıl, sayı 60).
[61] Arıkan, age, C.1, s. 176, (*Tercüman*, 2 Ekim 1907, 25. yıl, sayı 63).
[62] Arıkan, age, C.1, s. 176, (*Tercüman*, 2 Ekim 1907, 25. yıl, sayı 63).
[63] Arıkan, age, C. 1, s. 276, (*Tercüman*, 27 Haziran 1908, 26. yıl, sayı 47).

**İdari Islahatlar**

Savaşlar sonundaki toprak kayıpları nedeniyle değişen siyasi sınırlar Osmanlı Devletinde idari yeniden yapılanmayı gerekli kılmıştı. 1878-1913 yılları arasında geçerli olacak olan mülki yapılanmada Selanik, Manastır ve Kosova'yı barındıran bölge Vilayat-ı Selâse olarak anılmaktadır. Bu üç vilayet ve ardından Edirne, Yanya ve İşkodra'nın da dahil edilmesiyle sınırları genişleyen Vilayat-ı Selâse'de yapılan idari ve mülki teşkilattaki değişiklikler Hüseyin Hilmi Paşa'nın görüşüne göre bölgedeki sorunun çözümü değildi. Ona göre asıl sorun işsizlik ve asayişti[64]. Bu durumu ağırlaştıran etkenler arasında Avrupa devletlerinin payı gerek Hüseyin Hilmi Paşa gerekse *Tercüman* gazetesi tarafından özellikle üzerinde durulan konu olmuştur. 1908'de Makedonya'daki sorunun özetini yapar nitelikte bir haber *Tercüman* gazetesinde Germanya'nın başbakanı Prens Bulof'un Reistag Meclisinde Makedonya'daki durumlar hakkında yaptığı konuşmadan nakledilerek yayınlanmıştır: "Avrupa diplomatlarının Makedonya hakkındaki fikirleri pek yanlıştır. Onlar Makedonya'da yangın olduğunu iddia etmekle beraber bu yangını söndürecek yerde şiddetlenmesine yardım ediyorlar[65]." 28 Ekim 1907 tarihli belgede de ifade edildiği gibi Osmanlı içişlerini ilgilendirmesi gereken asayiş konularında örneğin konsolosların müdahil olmaları[66] veya *Fremden Blatt* gazetesinden aktarılan haberde olduğu gibi Rusya ve Avusturya hükümetlerinin bölgedeki çeteleri desteklemeleri[67] olayların seyrini Osmanlı devleti aleyhine çevirmiştir. Osmanlı yönetiminin de katıldığı bu görüşten daha fazlası Bulof tarafından şöyle dile getirilmiştir: "Bunun yanı sıra sorun iddia edildiği gibi ne Hıristiyan-Müslüman ne Müslümanların kötü muamelesiydi[68]." İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey'in Makedonya siyaseti hakkında İngiltere'de Mecliste "Biz Makedonya'da hiçbir vakit siyasi maksat takip etmedik. Ben şurasına dikkati çekmek istedim ki İngiltere için Makedonya meselesi yalnız iyi veya fena idare meselesinden ibarettir. Biz Makedonya meselesine giriştik. Çünkü iyi biliyorduk ki, fena idareden yalnız Hıristiyan değil, köylü Müslüman ahalisi de zararlıdır. Bundan dolayı bizim tek maksadımız şu memlekette iyi bir idare meydana getirmek idi[69]" şeklinde ifade ettiği politikası da gerçeği yansıtmasa da

[64] Yarcı, agm, s. 98.
[65] Arıkan, age, C.1, s. 272-273, (*Tercüman*, 01 Nisan 1908, 26. yıl sayı 25).
[66] BOA, Y.PRK.TKM, 21 N 1325, Dosya no: 50, Gömlek no: 44.
[67] İSAM, HHPE, 29 Teşrinievvel 1323, Belge numarası: 45, Dosya numarası: 1.
[68] Arıkan, age, C.1, s. 272-273, (*Tercüman*, 01 Nisan 1908, 26. yıl sayı 25).
[69] Arıkan, age, C.1, s. 278, (*Tercüman*, 27 Temmuz 1908, 26. yıl, sayı 54).

yansıtılanın bu olduğu gerçeğini ortaya koyan bir haberdir. Çünkü ekonomik veya siyasi koşulların iyileştirilmesi amacıyla yapıldığı iddia edilen reformlar sorunları çözmede başarılı bir girişim olmamıştır[70]. 1908 ortamında söylenen bu sözün geçmişteki uygulamalarını *Tercüman* gazetesinin aşağıdaki farklı sayılarında da görmek mümkündür.

Berlin Antlaşması ile ivme kazanan Makedonya bölgesindeki olaylarda daha önce Girit'te yaşananlar önemli bir gösterge olmuştur. 1878 Berlin Antlaşmasında Girit ile ilgili alınan karar 1868 düzenlemelerinin geliştirilmesi şeklinde olmuştur[71]. Bir yandan Avrupalı devletler Girit'te uygulanan yöntemi Makedonya bölgesi için uygulamak isterken aynı şekilde Osmanlı yönetimi de sonucun aynı olmaması için uğraşmaktaydı. *Tercüman* gazetesinin Türk gazetesinden aktardığı 1897 Girit muhtariyeti ile ilgili gelişmeleri hatırlatarak "Girid Adası'nın Milli Meclisi tarafından hazırlanmış İdari Muhtariyet Nizamnamesi'nin himayeci devletler tarafından tasdikinden sonra Girit Adası Hıristiyanlarının sevinç, İslam ahalisinin ise harap olmuş ve yok olmaya yüz tutmuş olduğu[72]" değerlendirmesi genel olarak Osmanlı idaresi ile aynı çizgidedir. Aynı şekilde Makedonya'da yaşanan sorunun Rum, Sırp ve Bulgar çetelerinin hem birbirlerine, hem de birlikte Osmanlı yönetimine karşı çete hareketlerinde bulunmaları olduğu yazılmaktadır[73]**.** Bu durum gazetede yazılmış olan İngiltere hükümeti tarafından *Mavi Kitap*'ta ilk kez o yıl Makedonya sorununda sorumluluğun Bulgar, Rum ve Sırpların hareketlerinde görüldüğünü kabul ettiği haberiyle desteklenmektedir[74]**.**

Bundan daha önce de örnekleri verildiği gibi gazete haberlerinde bazı olaylar eksik yorumlanmıştır. Örneğin Viyana'nın *Fremden Blatt* gazetesinden aktarılan haberde, İngiltere'nin Rumeli'de yapılan ıslahatları yeterli görmeyip Hıristiyan bir vali atanması önerisinin, Osmanlı Devletinin hükümranlık hukukunu kısıtlayacak bir teklif olması nedeniyle Rusya ve Avusturya tarafından kabul olunamayacağı yazılmaktaydı[75]. Halbuki Rusya ve Avusturya'nın tutumu, bunu kabul etmemekten ziyade bir yandan Osmanlı bütünlüğünü tehlikeye atmamak ancak aynı zamanda Avrupa devletleri

[70] Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, (cilt 2), (İstanbul, 2009), s. 99-100.
[71] Adıyeke, agm, s. 243.
[72] Arıkan, age, C.1, s. 141, (*Tercüman*, 13 Şubat 1907, 25. yıl, sayı 16).
[73] BOA, TFR.I.SFR, 03 C 1326, Dosya no: 3, Gömlek no: 241; Arıkan, age, C.1, s. 176-177, (*Tercüman*, 2 Ekim 1907, 25.yıl, sayı 63).
[74] Arıkan, age, C. 1, s. 177, (*Tercüman*, 9 Ekim 1907, 25 yıl, sayı 65).
[75] Arıkan, age, C. 1, s. 255, (*Tercüman*, 11 Şubat 1905, 23 yıl, sayı 1).

arasındaki çekişmeleri de önlemek amacını taşıyordu[76]. Bundan 3 yıl sonra Mart 1908 tarihli gazete haberinde ise bu bilginin artık değiştiği görülmektedir. İngiltere'nin Makedonya'ya bir genel vali atanması isteğini Bâb-ı âli'nin kabul etmesi Rusya ve Avusturya elçileri tarafından önerilmiştir. Yazıda bu isteğin Bâb-ı âli tarafından işin sonunda kabul edileceği öngörüsü de eklenmiştir[77]**.** Halbuki, daha 1905'te yayınlanan bir haberde İngiltere'nin Almanya karşısında güç dengesinde yerini sağlamlaştırmak, Germanya'nın nüfuz ve kudretini kırmak için Rumeli'yi Avusturya'ya kurban ettiği rivayeti aktarılmıştı[78]**.**

**Sonuç**

19. yüzyıl Osmanlı Devleti için Avrupa devletleri arasındaki mevcut denge karşısında varlığını devam ettirebilme çabalarıyla geçmiştir. Bu çabalar özellikle Balkan coğrafyasında etkili olmuştur. Bu çabalar başta askeri olmak üzere mali, adli ve idari ıslahatlar olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Avrupa devletlerinin baskısıyla da gerçekleşen bu ıslahat çabaları Osmanlı Devletinin varlığını devam ettirmesine yetmemiş ve 20. yüzyıl başında yıkılış kaçınılmaz noktaya gelmiştir. Vilayat-ı Selâse'de genel müfettiş olarak görev yapan Hüseyin Hilmi Paşa dönemi (1902-1908) bu ıslahatların yoğunlaştığı dönem olmuştur. Hüseyin Hilmi Paşa'nın gayretine rağmen sonuçta *Tercüman* gazetesinde de görüldüğü üzere ıslahatlar sorunun çözümünü sağlamadığı gibi Osmanlı açısından kayıpları arttırmıştır. Askeri alanda yapılan ıslahatlarla ne bölge asayişi sağlanmış ne de Osmanlı hâkimiyeti devam etmiştir. Mali alanda Osmanlı yönetiminin yaptığının, Avrupa denetimini engellemekten ziyade ancak oyalamaktan ibaret olduğu aktarılan gazete haberlerinde ortaya konmuştur. Hüseyin Hilmi Paşa'nın iyi yönetimine rağmen adli konularda Avrupa devletlerinin denetimi ellerinde tutma konusundaki başarıları *Tercüman* gazetesinin Osmanlı yönetiminin zaafını gördüğünü ortaya koyar. İdari yapıdaki değişimleri kendi lehine kullanmak amacıyla Avrupa devletleri bir yandan kendi aralarındaki dengeyi gözetirken aynı zamanda Osmanlı Devleti ile ilgili politikalarını devam ettiriyorlardı. Bu nedenle Girit adasında yaşananların Makedonya bölgesinde tekrarından duyulan endişe gazete haberlerine de yansımıştır. Avrupalı devletler ıslahatların amacını bölgede iyi bir yönetim oluşturmak olarak açıklasalar da bu ıslahatlar Osmanlı yönetimi lehine

[76] Tokay, age, s. 74.
[77] Arıkan, age, C. 1, s. 271, (*Tercüman*,? Mart 1908, 26 yıl, sayı 17).
[78] Arıkan, age, C. 1, s. 256, (*Tercüman*, 12 Nisan 1905, 23 yıl, sayı 28).

sonuçlanmamıştır. Bazı olaylarla ilgili haberlerde gelişmelerin nedenleri tam olarak aktarılamamış olsa da *Tercüman* gazetesinin bakış açısıyla ifade edilecek olursa, öyle ki devr-i imtiyazi olarak adlandırılan Sultan II. Abdülhamid dönemi[79] yapılan ıslahatlar Osmanlı denge politikası nedeniyle İmparatorluğun ömrünü uzatırken egemenliğini zayıflatmıştır. Çünkü Osmanlı Balkanlarında yaşanan sorunların kaynağında birbirlerine üst gelmek için pençeleşen Hıristiyan kavimlerin tahrik edilmiş milliyet hırsları bulunuyordu[80]. Bu sorunu kullanan Avrupalı devletlerin Türkiye'de Müslüman olmayanlar için yaptırdıkları ıslahatlar ise ya bunların istiklali veyahut diğer bir memlekete bağlanmaları ile son buluyordu[81]. Ancak tüm bunlarla beraber Avrupalı devletlerin amacının bu hareketlerin istiklal veya bağlanma ile sonuçlanmasından ziyade kendi aralarındaki dengeyi kollamak olduğu değerlendirmesi "Yunanlıların sabırsızlığına, Giridlilerin edepsizliğine verilip Avrupa öz rahatını tehlikeye atmak istemez…[82]" yorumuyla yine *Tercüman*'dan okunmaktadır.

## KAYNAKLAR

### Arşiv Belgeleri:

**Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

BOA, Fon Kodu: TFR.I..A., 07/R /1323 (Hicrî), Dosya no: 24 Gömlek no: 2394.

BOA, Fon Kodu: TFR.I..A., 09/Ca/1324 (Hicrî), Dosya no: 30 Gömlek no: 2986.

BOA, Fon Kodu: Y..PRK.TKM., 21/N /1325 (Hicrî), Dosya no: 50 Gömlek no: 44.

BOA, Fon Kodu: TFR.I..SFR, 03/C /1326 (Hicrî), Dosya no: 3 Gömlek no: 241.

BOA, Fon Kodu: İ..HR.,18/Ra/1323 (Hicrî), Dosya no: 396, Gömlek no: 1323.

[79] Arıkan, age, C.1, s.142, (*Tercüman*, 19 Şubat 1907, 25. yıl, sayı 18).
[80] Arıkan, age, C. 1, s. 276, (*Tercüman*, 27 Haziran 1908, 26. yıl, sayı 47).
[81] Arıkan, age, C.1, s. 277, (*Tercüman*, 11 Temmuz 1908, 26. yıl, sayı 51).
[82] Arıkan, age, C. 1, s. 315, (*Tercüman*, 7 Ağustos 1909, 27. yıl, sayı 32).

**İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı (HHPE)**

İSAM, HHPE, 29 Teşrinievvel 1323, Belge no: 45 Dosya no: 1.

**Araştırma Eserler:**

ADANIR, Fikret, *Makedonya Sorunu Oluşumu ve 1908'e Kadar Gelişimi*, (çeviren İhsan Çağatay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

ADIYEKE, Ayşe Nükhet, "Şark Meselesi'nin Bir Aynası: Girit", *Fethinden Kaybına Girit* (derleyen Ömer Kul), Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2007, s. 239-250.

ALKAN Mustafa, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umumi Müfettişliği (1902-1908)", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, Sayı 1, Beşeri Bilimler Sayısı, s. 242-255.

ARIKAN, Sabri, *Kendi Kaleminden İsmail Bey Gaspıralı'nın İdealleri, İşleri, Tavsiyeleri ve Haberleri* (2 cilt), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2006.

AYDIN, Mahir, "Hüseyin Hilmi Paşa (1855-1923)" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.18, 1998, s. 550-551.

BAYRAKTAR, Kaya, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)", *Bilig*, Bahar 2014, Sayı 69, s. 1-28.

BEYDİLLİ, Kemal, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Mes'elesine Dâir", *Osmanlı Araştırmaları IX*, (der. Halil İnalcık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry), ?, İstanbul, 1989, s. 97-98.

DEMİREL, Fatmagül, "Vilayet-i Selase (Selanik, Manastır, Kosova) Adli Islahatı", *Balkanlarda İslam Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri* (Tiran, Arnavutluk, 4-7 Aralık 2003) Cilt 1 (der. Ali Çaksu, Halit Eren), İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, s. 467-476.

DERİNGİL, Selim, "II.Abdülhamid'in Dış Politikası", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim yayınları, İstanbul, 1985, C. 2, s. 304-307.

JELAVICH, Barbara, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, (cilt 2), (2. baskı), Küre yayınları, İstanbul, 2009.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, C.8, (6. baskı), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007.

ÖZDAĞ, Abdullah, "Son Sadrazamlardan Hüseyin Hilmi Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1855-1923)" *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar 2014, Sayı 41, s. 147-159.

PERİNÇEK, Mehmet, Arda ODABAŞI, *Stambulskie Novosti'de Jön Türk Devrimi Türkiye'de Çıkan İlk Rusça Gazete,* Kaynak yayınları, İstanbul, 2013.

SOWARDS, Steven W., *Austria's Policy of Macedonian Reforms*, Columbia University Press, NewYork, 1989.

TAŞTAN, Yahya Kemal, "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri", *Balkanlar El Kitabı*, (1. Cilt) (2. Baskı) (derleyen Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay), s. 430-433, Akçağ, Ankara, 2013.

TOKAY, Gül, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, Afa yayınları, İstanbul, 1995.

UZER, Tahsin, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

YARCI, Güler, "Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913)", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi,* Ocak 2013, Cilt: 4 Sayı:1, s. 76-114.

*Yeni Asır'ın Selanik Yılları "Evlâd-ı Fatihan Diyârları" 1895-1924*, Yeni Asır Yayınları, İzmir, 1986.

YILMAZATA, Mehmet, *Savaşa Giden Yol 1908 Bosna-Hersek'in İlhakı***,** Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013.